

JOHN LOCKE'UN SİYASET FELSEFESİNİN TEMELLERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Hüseyin ARSLAN*

ÖZET

Klasik liberalizmin babası olarak bilinen ve Aydınlanma Çağı düşünürlerini en fazla etkileyenlerden biri kabul edilen John Locke (1632-1704), bir İngiliz filozofu ve doktordu. Locke, bir taraftan İngiliz empirisizminin ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiş ve diğer taraftan da onun çalışmaları, siyaset felsefesi ve epistemoloji üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Onun siyaset felsefesi hakkındaki görüşleri bugün hâlâ etkisini sürdürmektedir. Bu makalenin asıl amacı ise; John Locke'un siyaset felsefesi bağlamında ortaya koyduğu belli başlı temel kavramları ve fikirleri analiz etmeye çalışmaktır.

Anahtar kelimeler: John Locke, liberalizm, empirisizm, siyaset felsefesi, epistemoloji.

AN ESSAY CONCERNING THE FOUNDATIONS OF JOHN LOCKE'S POLITICAL PHILOSOPHY

ABSTRACT

John Locke (1632-1704), widely known as the father of classical liberalism, was an English philosopher and physician regarded as one of the most influential of Enlightenment thinkers. On one hand, Locke considered one of the first English empiricists, and on the other hand his works had a great impact upon the development of epistemology and political philosophy. His ideas on the political philosophy keep its importance today. The aim of this article is to try to analyze the basic concepts and views put forward by Locke in his political philosophy.

Key words: John Locke, liberalism, empiricism, political philosophy, epistemology.

---

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü,
Samsun/TÜRKİYE, huseyin.arslan@omu.edu.tr.

GİRİŞ

Siyaset felsefesi¹, devlet yönetimi, özgürlük, eşitlik, güvenlik, meşrûiyet, toplum sözleşmesi, bireysel haklar vb. kavramlardan söz edildiği veya bu kavramlar etrafında yapılan tartışmalara ve oluşan literatüre bakıldığında, XVII. Ve XVIII. yüzyılların -adına ister değişim isterse dönüşüm densin- tarihsel süreç içinde kilit rol oynadığı görülmektedir. Rönesans ve reform hareketlerinin tetiklediği toplumsal dönüşüm ve zihinsel değişim evreleri, siyasetten felsefeye, edebiyattan, ekonomiden ve sanattan yönetime kadar her alanı etkilemiştir. Bu tarihî süreç, içinde aydınlanmayı, toprak reformunu, sanayi devrimini, İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimlerini barındırmaktadır.

Bütün bu tarihî olgu ve olayların gerçekleşmesinin arka plânında yer alan temel saiklerden birisi ise bunlara zihnî olarak katkıda bulunan büyük filozof ve düşünürlerin varlığıdır. İşte, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa düşünce hayatına damgasını vurmuş büyük filozoflardan söz etmek gerektiğinde akla gelen ilk isimlerden birisi hiç şüphe yok ki John Locke'tur.

Locke, mutlakiyetçiliğe şiddetle karşı çıkmış ve kuvvetler ayrılığını hararetle bir şekilde savunmuş bir düşünürdür. Hayatı boyunca ılımlı bir politik anlayış sergilemiş ve anayasal yönetimi tercih etmiştir. Locke, hoşgörüyü, temsil sistemine, parlamentoya ve demokrasiye olan inancını her zaman vurgulamıştır. Bu açıdan, temsili hükümete ve hoşgörüyü verdiği öneme Amerikan Devrimi üzerinde büyük bir etki yaptığı belirtilmektedir.² Genel kabule göre bütün bu özellikleri ona klâsik liberalizmin babası olma payesini kazandırmıştır.

Locke, çeşitli siyasi çalkantıların ve karışıklıkların yoğun olduğu bir dönemde yaşamıştır. Buna karşın yaşadığı dönemde hiçbir zaman savunduğu fikirlerden ve mücadelesinden ödün vermemiştir. Bu yönüyle batı düşünce sistemi içinde kendisine saygın bir yer edinmiştir. Şenel'in ifadesiyle; yaşamının ergin dönemini 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşayıp, felsefi ve siyasal yapıtlarını bu yüzyılın sonlarına doğru vermiş olan İngiliz filozofu John Locke, 18. yüzyılın içinde sadece dört yıl yaşamasına rağmen,

¹ Antik Yunan felsefesine dayanan, en geniş anlamda gücün formları ve tabiatı ile ilgilenen, iyi bir yönetimin dayanacağı prensipleri araştıran siyaset felsefesi; iktidar hakkındaki temel sorunların incelenmesini ve "en iyi"nin araştırılmasını konu edinir. Siyaset felsefesinin cevabını aradığı sorular ise şunlardır: İktidar nedir? Niye ihtiyaç vardır? Bir iktidarı meşrû kılan nedir? Hangi haklar ve özgürlükler korunmalıdır ve neden? Hangi hükümet şeklini almak lazımdır ve niçin? Hukuk nedir? Vatandaşın meşrû bir hükümete karşı görevleri nelerdir? Bir hükümet meşrû olarak nasıl devrilebilir? Geniş bilgi için bkz., Mümtaz'er Türköne, "Siyaset Nedir?", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003, s. 24; Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Liberte Yay., Ankara 2003, s. 176.

² H. Bahadır Türk, "İdeoloji", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003, s. 55.

düşüncelerinin ileriliği ve niteliği sayesinde 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürlerinden biri sayılmıştır.³

Ayrıca Locke, yaşadığı çağın entelektüel görünümünü güzel bir şekilde özetlemiş ve ortaya koyduğu fikirler sebebiyle Aydınlanma Çağı'nı başlatan ve bu çağa damgasını vuran büyük düşünürler arasında hak ettiği yeri almıştır.⁴ Bunlara ilaveten Aydınlanma Çağı düşünürlerini en fazla etkileyen filozoflardan biri olmuştur.

Locke, siyaset felsefesi alanındaki düşünceleri açısından da önemli bir filozoftur. O, siyasal düşünce tarihinin önde gelen kilometre taşlarından birisi olma özelliğini, insan özgürlüğüne verdiği önem sayesinde elde etmiştir. Öyle ki Locke, bu özgürlükleri sınırlayan her türlü engel çıkarıcının meşruluklarını sorgulamaktan da kaçınmamıştır.

Şüphesiz Locke hakkında çok şey yazılıp çizilmiş, pek çok şey söylenmiş ve devasa bir miras oluşmuştur. Böylesine yönlü bir filozofun serdettiği fikirlere katılmayanlar, ona muhalefet edenler ve onu ağır şekilde eleştirenler çıkmıştır. Özellikle onun mülkiyet kavramının Marksist geleneğe bağlı düşünürlerce ağır bir şekilde eleştirildiği bilinmektedir. Hatta Locke'un klasik liberal geleneğin dışına çıkarılma çabaları da bulunmaktadır. Ancak ona yapılan muhalefet ve eleştiriler farklı bir makalenin konusu olacak kadar geniştir. Onun hakkındaki bütün birikimi bir makaleye sığdırmak da mümkün değildir. Bu gerçekten hareketle, belirli sınırlar dâhilindeki makalemizin ana hedefi; John Locke'un siyaset felsefesi bağlamında eserlerinde öne çıkardığı düşüncelerin özünü oluşturan belli başlı temel kavramları ve bunlarla ilgili değerlendirmeleri analiz etmeye çalışmaktır. Ancak bundan önce, onun düşünce sisteminin oluşmasında ve gelişmesinde etkin rol oynayan hayat hikâyesini kısaca anlattıktan sonra, eserleri hakkında ileri sürülen birkaç görüşü de nakledeceğiz.

JOHN LOCKE'UN HAYATI VE ESERLERİNE DAİR BAZI GÖRÜŞLER

a. Hayatı

İngiliz filozofu, siyaset teorisyeni ve empirisizmin⁵ kurucusu olarak kabul edilen John Locke, kaynakların ittifakla belirttiğine göre 29 Ağustos 1632 tarihinde Bristol yakınlarındaki Wrington, Somerset'de hali vakti

³ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2004, (Kısaltılmış Basım) s. 334.

⁴ İsmail Çetin, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, Vadi Yay., Ankara 1995, s. 11; Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yay., 2. baskı, Ankara 2000, s. 13.

⁵ Matematiksel ve mantıksal ilişkiler dışında bilginin dayandığı yegâne temelin ve bilginin tek kaynağının tecrübe olduğunu söyleyen epistemoloji öğretisi. Bkz., Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, s. 58.

yerinde olan orta sınıf Protestan bir ailenin ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.⁶ Locke'un yetişmesinde dindar bir kadın olan annesi Agnes Keene'nin -oğlunun ilk akademik başarısını göremeden 1654 yılında vefat etmiştir- önemli etkileri olmuştur. Babası ise İngiliz iç savaşında parlamentocularla birlikte krala karşı savaşan Batı İngiltereli bir avukattı.⁷

Locke'un hayatının ilk yıllarını kapsayan dönem hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. 14 yaşına geldiği zaman Londra'nın meşhur ve dönemin en iyi okullarından biri olarak ün yapan ünlü eğitimci Dr. Richard Busby'nin idaresindeki Wetsminster School'a kabul edilmiştir.⁸ 1652 yılına kadar süren altı yıllık tahsili süresince burada Latince, Grekçe, İbranice ve Arapça gibi daha sonra kendisine yarar sağlayacak olan klasik dilleri öğrenmiştir.⁹ Öğrendiği bu klasik diller Locke'a 1652 yılında Oxford'da gönülsüz olarak üniversite eğitimi gördüğü Christ Church okulunun kapılarını açmıştır.¹⁰ Ancak genç Locke'un kafasında din adamı olmaktan ziyade tıp bilgisini geliştirmek vardı. Bu yüzden Oxford'da kaldığı ilk günlerden itibaren kendisini deneysel bilimlerle tıp ilmine hasretmiş ve hayatın kendisine sunacağı fırsatları kollayarak kaderine hiçbir şekilde razı olmayacağını göstermiştir.¹¹

Locke dört yıllık bir eğitimden sonra Christ Church'teki öğrenimini 1656 yılında tamamlayarak "Bachelor" unvanıyla edebiyat fakültesini bitirmiştir. 1656-1658 yılları arasında bir yandan master çalışmalarını başarıyla yürütürken diğer yandan da özel olarak ilgilendiği tıp ilminde aşama kaydetmeye çalışmıştır.¹² 1661 yılında babasını kaybeden Locke, 1665 yılında Brandenburg'da diplomatik bir göreve atanmıştır. Fakat Locke'un gayesi bu görevi devam ettirmekten çok master öğrenimi sırasında yakından ilgilendiği tıp alanında diploma almaktır. 1666 yılını bu amaç için harcamasına karşın, resmi tıp öğrenimi görmemiş olması bütün çabalarını boşa çıkartmıştır.¹³

Ancak Locke'un beklediği fırsat otuzlu yaşların ortasında ayağına kadar gelmiştir. O kadar çabalamasına rağmen tıp diploması alma amacına ulaşamamanın üzüntüsünü yaşadığı günlerde gittiği bir partide Shaftesbury

⁶ John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", Çev.: Mehmet Turhan, *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, Der.: Brian Redhead, Ed.: Hikmet Özdemir, Alfa Yay., İstanbul 2001, s. 147; Maurice Cranston, "John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet" *Siyasi Düşünce Tarihi*, David Thomson, Ed.: Serdar Taşçı, Metropol Yay., İstanbul 2002, s. 90; Hardy Bouillon, *John Locke*, Çev.: Ali İbrahim Savaş, Liberte Yay., Ankara 1998, s. 3.

⁷ İsmail Çetin, *age.*, s. 12; Maurice Cranston, "John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet", s. 90; Hardy Bouillon, *John Locke*, s. 3.

⁸ John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 147; İsmail Çetin, *age.*, s. 12.

⁹ İsmail Çetin, *age.*, s. 12.

¹⁰ İsmail Çetin, *age.*, s. 13.

¹¹ John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 147.

¹² İsmail Çetin, *age.*, s. 14.

¹³ İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

kontu Antony Ashley Cooper'la tanışması bir anda şansını döndürür ve bu tanışma onun hayatının dönüm noktası olur.¹⁴ Karaciğer hastalığı yüzünden korkunç acılar çeken Kont Cooper Locke'un geniş bilgisine hayran kalır ve ona kendisinin danışmanı ve özel hekimi olmasını teklif eder. Bu teklifi kabul eden Locke için artık Londra günleri başlamıştır.¹⁵ Locke her türlü riski göze alarak, insanların çok ilgisini çeken ciddi bir ameliyatla patronu Kont Cooper'ın karaciğer rahatsızlığını tedavi ederek onun hayatını kurtarır.¹⁶ Diplomasız bir doktor olarak yaptığı bu ameliyattan sonra Locke büyük itibar görmeye başlamıştır.

Bu arada Kont Cooper'ın siyaset basamaklarını hızla tırmanarak başbakan olması, özel danışmanlığını yürüten Locke'un da önemli siyasi görevler almasını sağlamıştır.¹⁷ Locke bir taraftan bu görevleri sürdürürken, diğer taraftan da çok arzu ettiği tıp doktorluğu diplomasının peşini bırakmamış ve nihayet 1675'te tıp diplomasına kavuşmuştur.¹⁸

Yürüttüğü önemli siyasi görevlerden ve yoğun çalışma temposundan bıkan Locke, yakalandığı astım hastalığını bahane ederek Paris'in yumuşak ikliminde şifa bulmak arzusuyla 1675 yılında Fransa'ya gider ve orada dört yıl kalır. Locke, 1679'a kadar Fransa'da geçirdiği dört yıl boyunca Descartes üzerine çalışmış ve çağın büyük zekâlarından bazılarıyla ilişkiler kurmuştur. Nitekim Fransa'da geçirdiği bu dört yıl, Locke'un kendi felsefi görüşlerinin temelini attığı dönem olarak kabul edilmektedir.¹⁹

1679 yılında Fransa'dan İngiltere'ye dönen Locke, kendisini tam bir siyasi karmaşanın ortasında bulmuştur. 1681'de iktidardan düşen Shaftesbury Kontu hainlikle yargılanır. Kont temize çıkmasına rağmen hayatından endişe ederek ülkeden kaçır ve Hollanda'ya yerleşir. Konta yakın olup İngiltere'de kalanlar için işler kötü gitmeye başlayınca Locke da 1683'te İngiltere'den ayrılarak Hollanda'ya gitmiştir. İngiltere'de artık aranan bir suçlu durumuna düşen Locke'un bütün görevlerine de son verilmiştir.²⁰

1689 yılına kadar devam edecek olan Hollanda hayatı, Fransa'da temeli atılan felsefi fikirlerin olgunlaştırılması ve İngiltere'de 1689'dan itibaren yayımlanacak olan eserlerinin kaleme alınması bakımından Locke için oldukça verimli geçmiştir. Bu dönem altı yıl sürmüştür.

Locke Hollanda'da siyasetle ilgilenmekten vazgeçmemiştir. Bir Hollandalı olan Orangeli William'ı İngiltere tahtına çıkarma planında, ona

¹⁴ John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 147; İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

¹⁵ John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 147; İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

¹⁶ Bkz., John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 147; İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

¹⁷ İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

¹⁸ İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

¹⁹ Bkz., İsmail Çetin, *age.*, s. 15.

²⁰ Bkz., John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 148; İsmail Çetin, *age.*, s. 16.

tavsiyelerde bulunanlardan birisi de Locke'tur. Neticede yapılan planlar tutmuş, 1688 Muhteşem Devrimi'nin ardından Kral II. James yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Bu kaçışın ardından bütün diğer siyasi kaçaklar gibi Locke için de İngiltere'ye dönmekte bir sakınca kalmamıştır. Bunun üzerine Şubat 1689'da Hollanda'dan İngiltere'ye gelen Orange Prensesi'nin maiyeti arasında Locke da yerini almış ve İngiltere'ye geri dönmüştür.²¹

Locke bundan sonra hayatının geri kalan 15 yılını, Cambridge'in meşhur felsefe profesörü Ralph Cudworth'un kızı olan, arkadaşı Bayan Masham'ın yanında son derece münzevi bir şekilde tamamlamıştır. Bu dönemde Locke'un en büyük uğraşı, Hollanda'da kaleme aldığı eserlerini neşretmek ve eserlerine yöneltilen eleştirilere cevap vermek olmuştur. Ancak 1689 kışında yakalandığı ciddi hastalık, ünlü filozofun çalışmalarını büyük bir sekteye uğratmıştır. Sağlığı konusunda kaydettiği kısmi iyileşme ile çalışmalarına geri dönen Locke'un hasta yatağı ve çalışma masası arasında sürdürdüğü verimli ve maceralı hayatı 28 Ekim 1704'te son bulmuştur.²²

b. Önemli Eserlerine Dair Bazı Görüşler

Buradaki amacımız; Locke'un yazdığı bütün eserleri tek tek tanıtmaktan ziyade, ön plana çıkan ve önem atfedilen eserleri hakkında söylenen fikirleri ele almak ve neticede bütün eserlerine hâkim olan düşünce ve görüşleri hakkında ileri sürülen genel kanaati belirterek, onun siyaset felsefesinin temellerine ışık tutmaya çalışmaktır.

Locke, kendisinden önce ve kendi devrinde yaşamış birçok filozoftan etkilenmiş olmakla birlikte çeşitli alanlarda yazdığı eserlerle düşünce tarihine önemli katkılarda bulunmuş ve bu sebeple de tarihe geçen büyük düşünürler arasında hak ettiği yeri almıştır. Felsefe tarihinde sahip olduğu şöhrete, büyük ölçüde epistemoloji²³, özellikle de bilginin kaynağı hakkındaki görüşleriyle ulaştığı kabul edilmektedir. Söylenenlere göre, bu şöhretin kazanılmasının önemli bir sebebi, kökleri ilk çağ filozoflarına kadar uzanan "doğuştan fikirler" görüşüne Locke'a kadar amacını bilen ve etkili bir eleştirinin yöneltilmemiş olmasıdır.²⁴

Liberalizmin farklı bileşenlerini en iyi dile getirmiş yazar olarak John Locke'un kabul edildiği bir gerçektir. "A Letter Concerning Toleration" (Hoşgörü Üstüne Mektup)'da Protestan Kilisesi'nin farklı tarikatları adına hoşgörünün savunuculuğunu yapmış olan Locke, "Two Treatises of Government" (Hükümet Üzerine İki İnceleme) ile karşımıza ödün vermez bir

²¹ Bkz., John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 149; İsmail Çetin, *age.*, s. 16; Maurice Cranston, "John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet", s. 94.

²² İsmail Çetin, *age.*, s. 16.

²³ Epistemoloji, bildiğimiz şeyleri nasıl bildiğimizi gösteren felsefi bilgi kuramıdır. Geniş bilgi için bkz., Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.: Osman Akınhay – Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 203.

²⁴ İsmail Çetin, *age.*, s. 20.

siyaset kuramcısı olarak çıkmaktadır. “An Essay Concerning Human Understanding” (İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme) de ise bilimsel düşüncenin yeni eğilimlerinin saygın bir temsilcisidir.²⁵

Locke tarafından “An Essay Concerning Human Understanding”de sunulan bilgi kuramı, Aydınlanma Çağı'nın ana kaynaklarından birisi olarak kabul edilir.²⁶ Locke, “insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve sınırlarını araştırmayı hedeflediği” Essay'in birinci kitabını “doğuştan fikirler”in eleştirilmesine ayırmıştır. Birinci kitapta doğuştan fikirleri eleştirdikten sonra geçtiği ikinci kitapta, insan bilgisinin biricik kaynağının “deney” olduğunu belli bir mantıklı tutarlılık formu içinde göstermeye çalışmıştır. Locke'un ampirizmi kurmadaki başarısı ne olursa olsun “doğuştan fikirler (rasyonalizm)” karşısında ampirizmin altın çağının onunla başladığı iddia edilmektedir. Buna göre, Locke başka hiçbir görüş ortaya koymamış olsaydı bile, epistemoloji ile ilgili görüşleri ona felsefe tarihinde sahip olduğu şöhreti kazandırmaya yeterdi.²⁷

Yine başka bir yönden, Locke'a asıl ününü kazandıran eserin 1690 yılında neşrettiği ve politika ile devlet öğretisini açıkladığı “Two Treatises of Government” olduğu söylenmektedir. İki bölümden oluşan bu eserin birinci bölümünü “The First Treatise of Government” oluşturmaktadır. Bu bölüm, Sir Robert Filmer tarafından yazılan ve Hz. Adem'in iktidarını doğrudan Tanrı'dan aldığını, bu iktidarın babadan oğula geçerek yeni çağlardaki krallara kadar ulaştığını göstermek istediği “Patriarcha or The Natural Power of Kings” adlı eserine verdiği cevabı içermektedir.²⁸

İkinci İnceleme'de (The Second Treatise of Civil Government) ise Locke, siyaset felsefesiyle ilgili kendi temel fikirlerini anıtlıştırmakta, yönetimin kaynağı, niteliği ve alanıyla ilgili görüşlerini açıklamaktadır. Bu açılardan İkinci İnceleme liberal siyaset felsefesinin en iyi işlenmiş, en etkili ve en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilmektedir.²⁹

Mutlak monarşiyle bunun İngiliz savunucularına yönelik bir kalem tartışmasına giren bu iki yapıtta (An Essay Concerning Human Understanding ve Two Treatises of Government) Locke aslında, hem katı hem de ince bir biçimde liberal siyaset felsefesinin klasik konularını savunur.

²⁵ Philippe Raynaud, “Liberalizm”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud-Stephane Rials, Çev.: Necmettin Kamil Sevil, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 534.

²⁶ Philippe Raynaud, “John Locke”, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud-Stephane Rials, Çev.: Necmettin Kamil Sevil, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 542.

²⁷ İsmail Çetin, *age.*, s. 20-21.

²⁸ İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, Beta Yay., İstanbul 1987, s. 127; Philippe Raynaud, “John Locke”, s. 547.

²⁹ Bkz., Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar –II- Yeni Çağ*, AÜSBF Yay., Ankara 1969, s. 164; Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yay., 2. baskı, Ankara 2002, s. 28; John Locke, *Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet*, Çev.: Serdar Taşçı-Hale Akman, Metropol Yay., İstanbul 2002, s.10.

Buna göre Mutlakiyetçiliğin yadsınması ve temsili hükümetin övgüsü insanların doğal özgürlük ve eşitlik savı üzerinde kuruludur, iyelik özgürlüğün koşulu gibi görülür ve bu nedenle de bunun savunulması birliğin ilk amacıdır.³⁰

John Locke, “Two Treatises of Government” adlı kitabından dolayı “Şanlı Devrim”in yazarı olarak tanınmasına rağmen bu kitap hakkında konuşmayı pek sevmezdi. 1704 yılında ölmeden birkaç gün önce vasiyetnamesine yazdığı bir ekte, Hükümet Üzerine İki Deneme’yi, Bedleian Kütüphanesi’nin imtiyazı için anonim eserleri arasında sayar. Bu eseri yazdığını kabul ettiği tek durumdur. Diğer zamanlarda kitabı yazmış olduğunu kabul etmediği gibi konuyla ilgili sorularını savuşturur mahiyette cevaplar vermeyi tercih etmiştir. O kadar ki işi, kitabın müellifliğini en yakın dostları ve iş arkadaşlarından bile gizlemeye kadar götürmüştür.³¹

Çetin’in Raymond Aron’dan naklettiği bilgiye göre, Locke’un bütün eserleri için geçerli olan bir özellik, onların herkes tarafından kolayca anlaşılacak bir açıklık ve ele alınan konularda okuyucuyu tatmin etmeye yetecek bir ustalıkla yazılmış olmalarıdır. Bu eserlerde, Locke’un devrinde çoğu zaman görülen aksine, okuyucuyu etkilemeye yönelik olan alıntı üstüne alıntı yapma yolu terkedilmekte ve ele alınan konuları rasyonel bir form içinde kanıtlama metodu ön plana çıkmaktadır. Yapı olarak ihtiyatlı bir mizaca sahip olan ve gerçeğin peşinden koşmayı her zaman kendisine görev edinen Locke, bu özelliklerini eserlerine de yansıtmıştır. Bunun içindir ki, farklı görüşlerin gerçek olabirliği ihtimalini peşinen reddeden aşırı iddialı fikirler onun eserlerinde yer almamıştır.³²

1. JOHN LOCKE’UN SİYASET FELSEFESİNDEN YANSIMALAR

Hayat hikâyesi ve önemli eserleriyle ilgili serdedilen bu bilgileri verdikten sonra, şimdi de Locke’a haklı bir şöret getiren ve onun siyaset felsefesinin temelini oluşturan düşünceleri içinde öne çıktığını addettiğimiz taraflarını alt başlıklar altında analiz etmeye başlayabiliriz. İncelemeye çalışacağımız konular genelde Locke’un “*Hükümet Üzerine İki İnceleme*” isimli eserinde üzerinde durduğu kavramlar ve bunlarla ilgili yapılan değerlendirmeler çerçevesinde olacaktır. Çünkü Locke, siyaset felsefesini esas olarak bu eserinde ortaya koymuştur.

³⁰ Philippe Raynaud, “John Locke”, s. 542.

³¹ Maurice Cranston, “John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet”, s. 94-95.

³² İsmail Çetin, *age.*, s. 27-28.

a- Sözleşme Teorilerinde Locke'un Yeri

Aktan'a göre liberalizmin kurucusu ve babası olarak kabul edilen John Locke, devletin varlığını sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak açıklamaya çalışan düşünürlerden birisidir.³³ Klasik liberal teoride devlet münhasıran cebirle tanımlanır ve bu yüzden devletin rolü, sahip olduğu güç kullanma tekeli marifetiyle hukuku uygulamakla sınırlanır. Devlet, gönüllü olmayan özelliği sebebiyle karşıtlık içinde tanımlanır. Locke'un sözleşme teorisinde devletin, kendisini yaratan bireylerin taleplerini yerine getirmekten başka bir amacı yoktur. Devlet tabii hukukla bağlıdır ve vatandaşlar ona karşı direnme hakkını korumaya devam ederler.³⁴

Locke'un sözleşme teorisi, genelde mutlakiyetçiliğin en büyük kuramcısı olarak bilinen yurttası Hobbes'un teorisiyle karşılaştırılır. Bu karşılaştırma neticesinde her iki doktrinin birbiriyle tamamen karşıt olduğu ortaya çıkmaktadır.

Devleti, toplum sözleşmesinin merkezine koyan ve meşrûyeti güvenlik olarak gören Hobbes'un aksine Locke, bireyi ve bireysel hakları toplum sözleşmesinin merkezine koymuştur. Locke, özgürlük arayışını meşrûyet kaynağı olarak kabul eder. Ona göre doğal haklar ve özgürlükler bütün siyasal iktidar ilişkilerinin meşrûyet gerekçesidir ve bunlardan kaynaklanmayan hak ve yetki siyasal iktidar adına kullanılamaz.³⁵ Hobbes'un sözleşme kuramı "Leviathan"ı mutlak bir erkle donatır; bu erkin karşısında kaçış ya da sürgün dışında yasal hiçbir direniş yoktur, buna karşın Locke'a göre güvenliğini sağlama almak için mutlak bir krala boyun eğmek, "tilki" ya da "kokarca"dan kaçmak için "aslan"a sığınmak gibi çılgınca bir şeydir. Ama yine de her iki felsefe arasında, ilkelerinin yakınlığından kaynaklanan ve bunları gördüğü kadar uzak olmayan temel konulara yönlendiren belli bir düşünsel yakınlık vardır.³⁶

John Locke, siyasal düşünce tarihinin en önemli simalarından birisi olma özelliğini, insan özgürlüğüne verdiği önemle ve bu özgürlükleri sınırlayıcı nitelikte karşımıza çıkan kurumların meşruluklarını sorgulamakla elde etmiştir. Özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en temel değeri olarak kabul eden ve özgürlüğe uygun siyasi, hukukî ve iktisadî yapılanmaları savunan fikirler demeti veya esnek tamamlanmamış bir ideoloji³⁷ olan liberalizmle ilgili olarak kabul edilen genel görüş, bir sosyal teori

³³ Coşkun Can Aktan, *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 18.

³⁴ Norman P. Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, Çev.: Mustafa Erdoğan-Yusuf Şahin, Liberte Yay., Ankara 2004, s. 68-69.

³⁵ Halis Çetin, "İktidar ve Meşrûyet", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003, s. 55.

³⁶ Philippe Raynaud, "Liberalizm", s. 534-535.

³⁷ Atilla Yayla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, s. 115.

hüviyetinde XVII. yüzyılda John Locke'un yazılarıyla doğmaya başladığıdır.³⁸ Locke, kanunla özgürlük arasındaki ilişkiyi ifade ederken de kanunsuz hiçbir özgürlüğün var olamayacağını altını çizmiştir.³⁹

Liberal düşünce geleneğinde, kendisine özgünlüğünü kazandıran yan olarak, hem modernliği tanımlayan düşüncelerin ayrıcalıklı bir anlatım yolu hem de bunlardan kaynaklanan dünyada özel bir akım olması özelliğiyle bilinen liberalizmin⁴⁰ teorik inşasında Yayla'nın ifadesiyle esas itibarıyla üç yolun izlendiği görülmektedir: Birinci gruba, sözleşme teorileri girmektedir. Bunun ilk ve en iyi bilinen örneği, kuşkusuz Locke'un siyasi teorisidir. Sözleşme teorileri, toplum ile siyasi yönetim arasında hak ve görevler ilişkisini düzenleyen bir sözleşme olduğu varsayımına dayanırlar. Buna göre, devlet, vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini korumakla, vatandaşlar ise devlete itaat etmekle mükelleftir.⁴¹

Liberalizm siyasetin amaçları bakımından, devletin yapaycı ya da sözleşmecî düşüncesinden hareketle öze ilişkin sonuçlar çıkarmaktadır. Buna göre, insanlar güvenliklerini ya da haklarını güvence altına almak için devleti kendi elleriyle kurmaktadır. Bu sebeple devletin kendilerini tehdit etmek veya özgürlüklerini tehlikeye atmak gibi yetkileri olmamalıdır. Dolayısıyla "egemenlik" insan hakları ya da yurttaş "hakları"yla sınırlı olmalıdır.⁴²

Bu açılardan bakıldığında, Yayla'ya göre, Locke'un sözleşme teorilerinin amacı, geçmişini açıklamaktan ziyade geleceğe yön vermeye, daha açık bir ifadeyle, sözleşme kavramına dayanarak, siyasi yönetimi dizginlemeye yöneliktir. Yayla, Locke'un teorisinin tarihi köklerini sorgularken onun hangi ortamda ve hangi teoriye veya teorilere karşı geliştirdiğine de bakmak gerektiğine dikkatleri çekmektedir. Yayla'ya göre, Locke'un teorisi, kralların ilâhî ve bundan dolayı sorgulanamaz, itiraz edilemez yönetme hakkını savunan ünlü filozof R. Filmer'e karşı aynı güçte, reddi zor, kuvvetli bir teori geliştirme amacıyla inşa edilmiştir. Nitekim, Locke'ta insan haklarına âdeta kutsallık kazandırılmakta ve böylece kökeni sorgulanmaz kılınan bu haklar insandan alınamazlık vasfına kavuşturulmaktadır. Yayla, Locke'un teorisinin, yaklaşık bir yüzyıl sonra, ABD'de bir ölçüde hayat bulduğunu ve ABD bağımsızlık beyannamesinin Locke'un teorisinin bir yansıması olduğunu söylemektedir. Yayla bunlara ilave olarak, Amerikan toplumunun âdeta ahistorik bir toplum olarak kabul edilirse, Locke'un teorisinin gücünün, sınırlı ve sorumlu anayasal yönetim

³⁸ Atilla Yayla, *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte Yay., Ankara 2001, s. 66.

³⁹ Atilla Yayla, *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, s. 32.

⁴⁰ Philippe Raynaud, "Liberalizm", s. 533.

⁴¹ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 23-24.

⁴² Philippe Raynaud, "Liberalizm", s. 534.

oluşturmadaki yararlılık derecesinin daha iyi görüleceğine olan inancını dile getirmektedir.⁴³

b- Siyasal İktidar Anlayışı

Locke, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Sir Robert Filmer tarafından yazılan ve Hz. Âdem'in iktidarını doğrudan Tanrı'dan aldığını, bu iktidarın babadan oğula geçerek yeni çağlardaki krallara kadar ulaştığını göstermek istediği "Patriarcha or The Natural Power of Kings" adlı eserine verdiği cevabı içeren "İlk İnceleme"sinde, egemenliğin Hz. Âdem'den yeni çağın krallarına kadar gelen metafizik egemenlik anlayışını çürüttükten sonra, yönetimin ortaya çıkışı için başka bir açıklama ve siyasal güç (devlet) için başka bir kaynak ve bu siyasal gücü elinde tutanları tanımak için de başka bir yol bulmanın zorunluluğundan söz eder.

Bundan sonra Locke önce siyasal gücü tanımlamakta ve siyasi yönetimin geniş anlamda mülkiyeti korumak üzere tesis edildiğini ifade etmektedir.⁴⁴ Locke, bu konuda şunları söylemektedir: "*Siyasal iktidarı ben, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezası dâhil diğer bütün daha hafif cezaları da içeren yasa yapma hakkı ve toplumun gücünü, bu yasaların uygulanması ve devletin dışarıdan gelecek zararlara karşı savunulması yönünde kullanma hakkı olarak alıyorum. Elbette ki bütün bunlar sadece kamu yararı için yapılmış olmalıdır.*"⁴⁵

Görüldüğü gibi Locke, siyasal güce mülkiyeti düzenlemek ve korumak için idam cezası dâhil gerekli bütün yasaları yapma hakkı verilmesini savunurken, bunların kamu yararı için yapılmasına dikkat çekmektedir.

c- Doğa ve Savaş Durumu

XVII. yüzyıl başından önce Grotius, daha sonra Hobbes'la birlikte modern siyaset felsefesi iki anahtar kavram çerçevesinde oluşmuştur: doğal durum ve toplum sözleşmesi. İnsanı önce doğanın kendilerini oluşturduğu koşullarda tasarlayan teorisyenler şöyle bir görüş ileri sürmüşlerdir: Siyasal durumlar tam bir eşitliğin hüküm sürdüğü durumdan yoksundurlar. Dolayısıyla doğal bir bağlılık yoktur ve insan doğal olarak siyasal bir hayvan değildir. Daha sonra insanları bu tür kurumlar kurmaya sevk eden ve bunları meşru gösterebilecek sebepleri arayan teorisyenler, siyasal bağlılığın ancak

⁴³ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 23-24.

⁴⁴ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 211.

⁴⁵ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Çev.: Fahri Bakırcı, Babil Yay., Ankara 2004, s. 3.

uzlaşmayla olabileceğini kanıtlamak için doğal eşitlik tezine sarılmışlardır. Bu da toplum sözleşmesi tezidir.⁴⁶

Locke, doğal hukuk/doğal haklar yaklaşımında da önde gelen isimlerden biridir. Kendisinden yaşlı çağdaşı Hobbes'u, mutlak iktidara uyruklarının haklarını da belirleme görevini vermekle eleştirdiği *Two Treaties on Government*'ta, Locke, Hobbes'un tersine, insan tabiatı hakkında sınırlı bir iyimserlik beslemiş, insanların doğal hukuka uyma eğilimi içinde olacağını varsaymıştır.⁴⁷

Locke, 1690 tarihli "An Essay Concerning Human Understanding"de karşılaşılan bir yasa kuramı geliştirmiştir. Buna göre; doğal yasa, duyu ve akıl olan temel yetilerimiz sayesinde tanınabilir, ama doğuştan değildir. Çünkü gelenekten kaynaklanmaz ve itaatsizlik ihtimalini öne çıkarır, insan toplumlarında gerçekten var olan görüşlerden kalkılarak çıkarılamaz ve dolayısıyla ancak ortak gösterimler üzerine yapılacak bir eleştiri çalışması sonucunda tanınabilir; son olarak da insanların çıkarlarına uygun düşse bile "bireysel çıkar" üzerine kurulu değildir: "*Çıkar, yasanın temeli değildir ya da bir zorunluluk gerekçesi değildir, boyun eğmenin sonucudur.*"⁴⁸ Bu yasa anlayışı Locke'un siyasal zorunluluğun sınırlarını ve kapsamını temellendirmiştir.

Yayla'nın verdiği bilgiye göre, Locke'un bütün siyasi teorisinin Antik Yunan düşüncesinden 17. yüzyıl Avrupası'na uzanan tabii hukuk anlayışının bir devamı olduğu açıktır. Tabii hukuk anlayışında Locke'u en fazla etkileyen kişi Alman düşünürü Pufendorf olmuş ve Locke tabii hukuk, tabii haklar anlayışını ondan tevarüs ederek işlemiştir. Locke'tan en fazla etkilenen de yine bir Alman düşünürü Wilhelm von Humboldt olmuştur.⁴⁹

Pufendorf ve Locke'ta hukukta doğal durum, bireylerin karşılıklı haklarını ve ödevlerini tanımlayan doğa yasasının yönlendirdiği bir barış ve toplumsallık durumunun kanıtlanmasıdır. Bu iki düşünür, öte yandan da olgular bağlamında malların ve kişilerin korunmasına yönelik olarak sadece doğa yasasının sunduğu güvencenin yetersiz olduğunu ve metni daha açık ve gücü daha hissedilir kılmamanın mümkün olduğunu belirtirler. Bu arada metni daha gerçekçi kılmayı ve uygulanmasının güvence altına alınmasını da topluma bırakırlar.⁵⁰

Tabii hukuk teorilerinin genel olarak bir tabiat hali ve insan tabiatı varsayımını hareket noktası olarak aldıklarını ifade eden Yayla, insan

⁴⁶ Jean Fabien Spitz, "Doğal Durum ve Toplum Sözleşmesi", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud-Stephane Rials, Çev.: İsmail Yerguz, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 262.

⁴⁷ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, s. 28.

⁴⁸ Philippe Raynaud, "John Locke", s. 544.

⁴⁹ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Liberte Yay., 4. baskı, Ankara 2002, s. 31.

⁵⁰ Jean Fabien Spitz, "Doğal Durum ve Toplum Sözleşmesi", s. 264.

tabiatını sosyal teorinin hareket noktası olarak ele alan görüşlerin temel varsayımının insanın iyi veya kötü, barış sever ya da savaş sever olması olduğuna dikkatleri çekmektedir. Buna göre, bir siyasal teori geliştirmeye çalışan her filozof, insan tabiatının, Hobbes'ta olduğu gibi olumsuz veya Locke'ta olduğu gibi olumlu tarafını ortaya çıkarmıştır. Yani insan tabiatı olumlu veya olumsuz anlamda idealize edilmiştir.⁵¹

Yorumculara göre, Locke doğal yasaya ilişkin klasik (Eski ve Hıristiyan) anlayışın bir kalıtıcısı ve hedonist bir çıkarıcılık adına bunların yıkıntılarında yararlanan kişi, “bireysel hakların” ödün vermez savunucusu ve çoğunluğa dayalı despotizmin atası ya da “kapitalizm ruhunun” peygamberi ve toplumsal dayanışmanın savunucusu olarak ortaya çıkar... İnsanların Tanrı tarafından konulmuş “doğal” bir düzene boyun eğdiğini içeren doğal yasaya ilişkin klasik öğretisi burada bireyin özgürleşmesi tasarısının hizmetinde kullanılmaktadır; bu düzen aslında bireyin “özel haklarını” ilk düzleme yerleştirmektedir.⁵²

Bütün tabii hukukçu düşünürler gibi Locke da teorisini kurmaya bir tabii durum varsayımından hareketle başlamaktadır. Locke'un tabii durumunda insanlar, Hobbes'un ki olduğu gibi birbirlerini “parçalama” peşinde koşan kurtlar değildir. Tabiat halinde insanlar tam bir hürriyet içinde yaşar, herkes aynı hürriyet ve haklara sahip olduğu için de bir eşitlik durumu vardır.⁵³

Sivil hükümetin kapsam ve sınırlarını belirleyen “doğa durumu” kuramı Hobbes'ta bireylerin istekleri arasındaki sürtüşmeden doğan ve herkese karşı verilen bir savaş durumudur. Doğal yasanın rolü, burada, insanları “doğal durumları” içinde üzerlerine çöken tehditlerden kurtulmalarına fırsat tanımasıdır. Hobbes'un tersine Locke'ta doğal durum oldukça uyumlu bir durumdur. İnsana kendisini yaratana boyun eğmeyi ve benzerlerini korumayı buyuran “doğal yasa”dan kaynaklanan dayanışma kurallarınca yönlendirilir. Görünüşte sorunsuz olan bu durum, yine de temel bir kusur sebebiyle sorunlar içerir. Bu kusur olmasaydı daha ileride ortaya çıkacak olan “sivil hükümet” kurumu anlaşılabilir kalırdı. Ortak bir yargıç olmadığından, aslında herkes “doğal yasa”nın uygulanmasını denetlemek hak ve görevine sahiptir.⁵⁴

Locke'a göre, siyasal iktidarı doğru biçimde anlamak ve onu kökeninden türetmek için bütün insanların nasıl bir doğa durumunda olduklarını düşünmemiz gerekmektedir. Bu durum, insanların doğa yasası sınırları içinde, izin istemeden ve başkasının isteğine bağlı olmadan

⁵¹ Atilla Yayla, *Liberalizm*, s. 33.

⁵² Philippe Raynaud, “John Locke”, s. 542.

⁵³ Atilla Yayla, *Liberalizm*, s. 36.

⁵⁴ Philippe Raynaud, “Liberalizm”, s. 535.

eylemlerini düzenlemeye ve mülkleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunmaya yarayan yetkin bir özgürlük durumudur.⁵⁵ Buna karşılık Hobbes'un doğa durumunda, insan insanın kurdudur. İnsanlar birbirlerine karşı amansız bir savaş halindedirler. Çünkü doğa durumunda, doğal koşullar, ilkel tepkiler ağır basmaktadır.⁵⁶

Locke, doğa durumunun, bu durumu yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasasının mevcudiyetinden bahsetmektedir. Bu yasanın ta kendisi olan akıl, sadece kendisine danışacak olan tüm insanlığa şunu öğretir: Herkes eşit ve bağımsız olduğundan, hiç kimse diğerinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mal varlığına izin vermemelidir. Çünkü bütün insanlar her şeye gücü yeten kudret sahibinin zanaatkârlığının ve sınırsız bilge yaratıcının eserleridir.⁵⁷

Bütün insanlar birbiriyle benzer şekilde donatılmış olarak tek bir doğa toplumuna katılmışlardır. Kimseye diğerini yok etme yetkisi verilmemiştir. Bu sebeple herkes birbirinin hakkına saygı göstermelidir. Bunun kuralları, doğa yasası tarafından belirlenmiştir. Doğa durumunda, bir hakkı ihlal edilen kişi, bunun için kendi hakkını ihlal edeni cezalandırma hakkına sahiptir. Ancak, doğa durumunda insanların sahip oldukları bu cezalandırma hakkı insanların kendi davalarının yargıcı olmalarının akla aykırılığı ve diğer insani zaaf lar yüzünden aşırı bir durumu ortaya çıkarabilir. Çünkü kendini sevme duygusu, insanları kendileri ve arkadaşları konusunda taraflı yapacaktır. İnsanın kötü doğası, tutku ve intikam duygusu, insanları diğerlerini cezalandırmada aşırıya götürecektir. Bu da karışıklık ve düzensizliği getirecektir. Bu yüzden Tanrı, hükümeti kesinlikle insanın taraflılığını ve şiddetini sınırlamak için atamış bulunmaktadır. Yaşanan bu durum, insanların siyasal bir toplum kurmalarına sebep olmuştur.⁵⁸

Locke doğa durumundan sonra savaş durumundan bahsetmektedir. Ona göre savaş durumu, bir düşmanlık ve yok etme durumudur. Locke, beni yok etmekle tehdit eden şeyi yok etme hakkına sahip olmam, akla ve adalete uygundur, demektedir. Çünkü temel doğa yasasına göre, insan varlığı imkân dâhilinde korunmalıdır. Herkesin korunması imkân dâhilinde olmadığında, masumların güvenliği tercih edilmelidir.⁵⁹

Locke, bazı insanların şaşkınlıkla karşılaşmasına rağmen, doğa durumu ile savaş durumu arasında açık bir farklılık görmektedir. Ona göre doğa durumu ile savaş durumu, bir barış, iyi niyet, karşılıklı yardım ve koruma durumu ile bir düşmanlık, ihanet, şiddet ve karşılıklı yok etme durumu kadar birbirlerinden farklıdır. İnsanların yeryüzünde, aralarında

⁵⁵ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 5.

⁵⁶ İlhan F. Akın, *age.*, s. 105.

⁵⁷ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 7.

⁵⁸ Bkz. John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 7-14.

⁵⁹ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 15.

yargıçlık yapacak otoriteye sahip ortak bir üst olmaksızın, birlikte, akıllarına göre yaşadıkları durum tam anlamıyla doğa durumudur. Ancak, yardımına başvurulacak ortak bir üstün olmadığı, birinin diğerinin kişiliği üzerinde güç ya da açıklanmış bir güç planı uyguladığı yer, Locke tarafından savaş durumu olarak kabul edilmektedir.⁶⁰

Locke, insanların kendilerini bir topluma koymalarını ve doğa durumunu terk etmelerini, birbirleriyle mücadele eden insanlar arasında karar verecek bir otoritenin olmadığı bu savaş durumundan kaçınmak olarak değerlendirmektedir. Çünkü bir otoritenin bulunduğu; başvuru yoluyla kendisinden yardım alınabilen bir yeryüzü iktidarının olduğu yerde, savaş durumu sona erer ve anlaşmazlıklar bu iktidar tarafından karara bağlanır.⁶¹

Görüldüğü gibi, doğa durumunun sağladığı eşitliği, özgürlüğü ve güvenliği her an için tehdit edebilecek bir savaş durumunun ortaya çıkması ihtimaline karşı Locke, siyasal toplumun kurularak başvurulabilecek bir üstün gücün bu şekilde teşekkül ettirildiğini ifade etmektedir. Bundaki amaç ise bireylerin can güvenliğinin sağlanması, özgürlüklerin ve mal varlıklarının her türlü tecavüze karşı korunmasıdır.

d- Mülkiyet Anlayışı

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki Locke'un mülkiyet kavramını incelemeyi seçmesi bir ölçüde ideolojik tartışmanın ister istemez ortaya çıkardığı bir şeydi. 1680'lerden önce Locke'un herhangi bir biçimde mülkiyet sorununa kuramsal açıdan ilgi duyup duymadığı bilinmemektedir.⁶²

Locke'un mülkiyet hakkı üzerinde bilhassa durmasının sebebini kısmen I. Charles'ın, Locke'un mülkiyet haklarına bir tecavüz olarak gördüğü gemi parası vergisinin doğurduğu tartışmaların havasında ve kısmen de Locke'un, kurulu düzene duyduğu sadakatin ışığında aramak gerektiğini vurgulayanlar bulunmaktadır. Buna göre, Locke, toplumun temelden değiştirilmesini isteyen bir ihtilalci değildi. O, mülkiyeti bir kişinin sadece, kendi vücudunun ve emeğinin damgasını koyduğu benliğinin bir uzantısı olarak değil, bir kişinin, toplumun sosyal düzeninde söz hakkını veren bir varlık, bir yer olarak da görüyordu. Locke, hükümetin kendi mal ve mülklerine vergi koymasına "rıza gösterdi", bunun karşılığında da hükümet, onun hayatını ve sahip olduklarını korumayı garanti etti.⁶³

Şenel bir taraftan, Locke'un mülkiyet konusuna büyük önem verdiğini, ancak mülkiyete ilişkin düşüncelerinin duru ya da kesin bir duruma gelmediğinin altını çizirken, diğer taraftan da onun mülkiyet

⁶⁰ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 17.

⁶¹ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 18-19.

⁶² John Dunn, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", s. 156-157.

⁶³ Richard Peters, "John Locke", *Batı Dünyasında Siyaset Felsefeleri*, Ed.: Maurice Cranston, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000, s. 72.

anlamına gelen “*property*” ve “*estate*” sözcüklerini kullandığını söylemektedir.⁶⁴

Mülkiyet kavramı Locke’un düşüncesinin temellerinden birini oluşturmaktadır ve oldukça geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Aslında Locke mülkiyet kavramını, Sir Robert Filmer’in “Patriarcha”sını çürütmeye yönelik olarak İkinci İnceleme’nin beşinci bölümünde Filmer’in mülkiyet anlayışına güçlü ve farklı bir cevap vermeye çalışırken ön plana çıkarmıştır.

Locke’un, Filmer’e verdiği cevabın önemi, açık ve tutarlı olmasından ziyade, mülkiyet hakkının doğası ve kapsamıyla ilgili birbirine karşıt başlıca iki siyasal kuramın temelini oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Bunlar; işgücünün satılması dâhil serbest piyasa liberal kuramı ve işgücünün satılmasını esasta bir sömürü süreci olarak gören sosyalist kuramdır.⁶⁵

Locke’a göre, insanlara ortak mülkiyet olarak dünyayı veren Tanrı onlara aynı zamanda hayatın en iyi avantajı, rahatlığı ve kullanmaları için aklı da vermiştir. Dünya ve içindeki her şey insanlığa varlıklarının desteği ve rahatı için verilmiştir.⁶⁶

Yayla’ya göre, Locke’ta hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları iç içedir ve aslında bunları birbirinden ayırmak imkânsızdır. Dolayısıyla mülkiyet teorisinde Locke’un, bu üç temel hakkı, genel olarak mülkiyet adı altında toplaması Yayla’ya göre yanlış değildir. Yayla, Locke’un mülkiyet teorisinin, genel mülkiyet teorisinde bir devrim yaptığını ifade etmekte, bu teoriyi, mülkiyetin kaynağı ve daha büyük ölçüde vazgeçilmezliği açısından liberalizmin klasik teorisi olarak görmektedir. Ona göre, mülkiyeti tabii hukukun “kutsal” hakları arasına sokan Locke’un, liberal siyasi teoriye katkısı da bundan ibaret değildir.⁶⁷

Locke, hükümetlerde mülkiyet hakkının yasalar tarafından düzenlendiğini ve toprak sahipliğinin pozitif kurumlar tarafından belirlendiğini vurgulamaktadır. Mülkiyetle ilgili neticede şunları söylemektedir: “*Böylece zannedirim ki, emeğin ilk başta, doğadaki ortak şeyler üzerinde nasıl bir mülkiyet hakkı haline geldiğini ve emeği kullandığımız şeyler üzerine uygulamanın nasıl bağlayıcı olduğunu kavramak, hiçbir zorlukla karşılaşmadan son derece kolaydır. Bu yüzden, söz konusu zamanda, ne mülkiyet yetkisi ne de hiç kuşkusuz, emeğin verdiği servet genişliği için kavga etmeye neden yoktu. Hak ve elverişlilik birbirine uygundu. İnsan, üzerine emeğini uygulayabildiği her şey üstünde bir hak sahibi olduğundan, kullanabileceğinden fazlası için çalışmaya eğilimli*

⁶⁴ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 347.

⁶⁵ John Dunn, “John Locke: Güvene Dayalı Siyaset”, s. 158.

⁶⁶ John Locke, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet*, s.37-38.

⁶⁷ Atilla Yayla, *Liberalizm*, s. 48.

*olmamıştır. Bu nedenle, hak konusunda zıtlığa ya da diğerlerinin hakkına tecavüze yer kalmamıştır. İnsanın kendisine ayırdığı pay kolaylıkla görülebilirdi ve insanın kendisine aşırı pay ayırması ya da ihtiyaç duyduğundan fazlasını alması onursuzca olduğu kadar yararsızdı.*⁶⁸

Şenel, Locke'un mülkiyetle ilgili sözlerinden ve mülkiyete verdiği önemden yola çıkmakta ve onun neredeyse mülkiyete özgürlükten fazla önem verdiğini ifade etmektedir. Şenel bu durumu, onun mülkiyete karşı duyduğu aşırı tutkunun bir burjuva liberal siyaset kuramı kurucusu olması rolüne uygun bulmaktadır.⁶⁹

e- Siyasal Toplum ve Hükümetin Amaçları

Locke, doğa durumunda kafasındaki bazı sorulara cevap arar. O, eğer insanlar söylendiği kadar özgür olsaydı, yani kendilerinin mutlak efendileri olduğu ve hiç kimseye tabi olmadıkları bir düzende, özgürlüğü niçin terk ettiklerini ve insanın niçin bu iktidarı bırakarak kendilerine başka bir iktidar aradıklarını merak eder ve bu sorusuna cevap bulmaya çalışır. İnsanlar doğa durumunda özgürdürler. Buna rağmen insanlar bununla yetinmeyerek özgürlüğün anlamlı olduğu, adaletle yönetilen ve mallarının güvenliklerini sağlayabilecekleri bir düzen istemektedirler.

Locke, yukarıda sorduğu sorunun cevabını şöyle verir: *“Bunun cevabı açıktır: Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen, bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının müdahalesine maruzdur. Her kişi diğeri kadar kral olduğundan, her insan diğerinin eşiti olduğundan ve insanların büyük bölümü, insaf ve adaletin kuvvetli gözetleyicisi olmadığından, bu durumda, insanın sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz ve korumasızdır. Bu gerçek, özgür olmasına rağmen insanı, korkular ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar. Dolayısıyla insanın, henüz birleşmiş bulunan diğer insanlarla birlikte bir topluma katılmayı amaçlaması ve bunu istemesi ya da insanların, benim genel olarak mülkiyet olarak adlandırdığım, yaşam, özgürlük ve servetlerinin karşılıklı olarak güvence altına alınması için birleşmek fikrine sahip olmaları nedensiz değildir. Dolayısıyla insanların devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini hükümet altına koymalarının asıl ve ana amacı, mülkiyetlerinin korunmasıdır. Doğa durumunda ise mülkiyetin korunması konusunda eksikliği duyulan pek çok şey bulunmaktadır.”*⁷⁰

Açıkça görüldüğü gibi, insanların devletlerde birleşmelerinin ve kendilerini bu yönetim şeklinin altına sokmalarının asıl amacı mülkiyetlerinin korunmasına yöneliktir. Çünkü bu insanlara göre, doğa

⁶⁸ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 43.

⁶⁹ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 348-349.

⁷⁰ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 103-104.

durumu bunları sağlama yönünde pek çok yönden yetersizdir. Ayrıca iyi bir yasanın yanı sıra bu yasayı tarafsız olarak uygulayacak yargıçların ve yargının kararlarını uygulayacak bir gücün eksikliği de hissedilmektedir.

Locke, siyasal toplumun bunların yokluğu sebebiyle kurulduğunu söylemektedir. Hiç kimsenin içinde bulunduğu şartları daha kötüye götürmesi ve bunu değiştirmeyi isteyemeyeceğinden, yönetimin, genel iyiliğin ötesinde bir etki alanının olacağı kabul edilemez. Dolayısıyla, yönetimin var olan aksaklıklara karşı herkesin mülkiyetini koruması gerekir. Bir devletin yasama ya da egemen iktidarına sahip olan her kimse, önceden düşünülmeden yapılan hazırlıksız kararnamelerle değil, yayınlanmış, kurumsallaşmış yasalarla yönetmekle yükümlüdür. Egemen iktidarı kullanacak kişilerin yargıçları da bu yasalarla uzlaşmazlıklar hakkında karar verecekleri için tarafsız ve dürüst olmalıdır. Yöneticiler, topluluğun gücünü içeride bu yasaları yürütmek, dışarıda yabancıların verecekleri zararlara karşı da toplumu korumak amacıyla kullanılmalıdır. Bütün bunlar, halkın kamusal iyiliğinden, barış ve güvenliğinden başka bir amaç gütmemelidir.⁷¹

Yayla, klasik liberal teoride, Hayek başta olmak üzere, Locke'un liberalizme katkısının sanıldığı kadar fazla olmadığı kanaatini açıkça veya ima yoluyla ortaya koyan yazarların varlığından bahsetmektedir. Yayla ayrıca, Locke'un kullandığı ve yukarıda geçen "kamunun iyiliği" gibi sonu gelmez tartışmalara yol açan ve klasik liberal teoride pek benimsenmeyen bazı kavramların yer aldığına da işaret etmektedir.⁷²

f- Kuvvetler Ayrılığı

Demokratik yönetimlerin olmazsa olmaz şartlarından biri olarak kabul edilen kuvvetler ayrılığının ilk sistematik ifadesinin John Locke tarafından yapıldığı bilinmektedir. Nitekim bu gerçeği dile getiren Yayla, kuvvetler ayrılığının demokrasinin temel gereklerinden biri olduğunun, ders kitaplarından günlük politika konuşmalarına kadar, her yerde, her fırsatta, her vesileyle vurguladığının altını çizmektedir.⁷³

Locke'a göre bir siyasal iktidarda üç kuvvet bulunmaktadır. Bunlar; yasama, yürütme ve federatif güç dediği, dış ilişkilerin yürütülmesi ile ilgili kuvvettir. John Locke, yasama gücünü, toplumun ve bireylerin korunması için devletin gücünün nasıl uygulanacağını idare etme hakkı olan bir güç olarak tanımlar. O, kanun yapma gücüne sahip olan kişilerin aynı zamanda onları icra etme gücünü de elinde bulundurabileceğini, bu durumda da kanunları kendi özel menfaatlerine uygun hale getirerek zıt bir durum yaratma ihtimalinden bahsetmektedir. Locke, bunun önüne geçmek için iyi düzenlenmiş devletlerde yasama gücü, yasayı yaptıktan sonra dağılan ve bu

⁷¹ Bkz. John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 104-107.

⁷² Atilla Yayla, *Liberalizm*, s. 51.

⁷³ Atilla Yayla, *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte Yay., Ankara 2001, s. 22.

yasalara kendilerinin de uyduğu, kamu iyiliğini gözeten çeşitli kimselere verilmesi gerektiğine işaret eder.⁷⁴

Locke, her devlette doğal diye adlandırılabilir başka bir gücün varlığını haber vermiş bir düşünürdür. Ona göre, farklı kişiler olsa bile bir devletteki bireyler birbirleriyle ilgilidir ve bunlar toplumun kanunlarına yönetilirler, tabiat halinde bütün bireyler tek bir vücut oluştururlar, böylece toplum içindekiler ile toplum dışındakiler arasında oluşan ihtilaflar halk tarafından idare edilir ve vücutlarından bir bireye verilen zarar, bunu tamir etmek için tamamını birleştirir. Bunun sonucunda savaş ile barış, birlikler ile ittifaklar ve devletsiz bütün kişilerle ve topluluklarla bütün işleri kapsayan bir federatif güç oluşur.⁷⁵

Locke, her toplumun icracı ve federatif gücünün, kendi içlerinde çok farklı olmasına rağmen kişilerin ellerinde aynı anda çok zor ayrılabilirliğinden ya da yerleşebilirliğinden söz etmektedir. Locke'a göre, her ikisi de uygulamaları için toplum gücüne ihtiyaç duyduğundan, devletin gücünü farklı ve başkasının emrinde olmayan ellere vermek ya da kamu gücünün farklı idareler altında olacağı icracı ve federatif gücün farklı hareket edebilen kişilere verilmesi neredeyse uygulanamazdır. O, böyle bir durumun muhtemelen bir süre sonra düzensizliğe ya da yıkıma sebep olacağı inancındaydı.⁷⁶

g- Hukukun Hâkimiyeti ve Sınırlı Devlet

İnsan haklarını ihlal etmede karşımıza iki aday çıkmaktadır: Birey ve devlet. Bir bireyin bir başkasına karşı zor kullanması ve hak ihlali, suçu gerektiren bir durumdur. İhlale maruz kalan bireylerin kendilerini savunması ve karşı tarafı cezalandırma hakkı liberal düşünce geleneğinde var olan bir olgudur. Devlet ise insan haklarını ihlal etme konusunda bireylerden daha tehlikeli ve daha kuvvetli bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kural tanımayan ve sınırlandırılmamış bir devlet, özgürlük konusunda en büyük potansiyel tehdit durumuna gelebilmektedir.⁷⁷

Özgürlüğün anlamını iyi kavrayan ve bu kavramın bireylere kattığı değerlerin farkında olan Locke, sınırlandırılmamış bir devletin özgürlük açısından oluşturduğu potansiyel tehdidin farkındaydı. Bunun için Locke kendi sözleşme teorisini, siyasi iktidarın mutlaka sınırlandırılması, bununla birlikte toplumsal ve bireysel hayatın her alanında hukuk kurallarının geçerli olması gerektiği tezini önceleyecek şekilde kurgulamıştır.⁷⁸ Nitekim

⁷⁴ John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 123.

⁷⁵ Bkz. John Locke, *Uygar Toplum Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet*, s. 113-114; John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 121-122.

⁷⁶ John Locke, *Uygar Toplum Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet*, s. 115.

⁷⁷ Bkz., Atilla Yayla, *Liberalizm*, s. 301-302.

⁷⁸ Bekir Berat Özipek, "Devlet", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003, s. 86.

Locke'un, devletin varlığını sosyal sözleşme teorisine dayalı olarak açıklamaya çalışan düşünürlerden birisi olduğunu yukarıda vurgulamıştık.

Yayla da bu konuda klasik liberalizmde devletin ortaya çıkışıyla ilgili spekülasyonların hep devleti sınırlama ve kurallara bağlama amacına yönelik olduğunu vurgularken, bu açıdan bakıldığında sözleşme teorisini çok elverişli bulduğunu dile getirmektedir. Yayla, siyasal düşünce tarihindeki bütün sözleşme kuramlarının liberal sonuçlara ulaştıklarının söylenemeyeceğini ifade ederken, mesela Hobbes ve Rousseau'nun teorilerinin mutlak iktidarın savunulması sonucunu doğurduğuna, buna karşılık, Althusius ve Locke'un, teoriyi "siyasal iktidarın zorunlu bir şekilde sınırlı olduğu" tezini savunmak için kullandıklarına işaret etmektedir.⁷⁹

h- Hükümetin Çözülmesi Üzerine

Locke, hükümetin sona ermesi üzerine söz etmek isteyen bir kişinin, her şeyden önce, toplumun çözülmesiyle, yönetimin çözülmesini birbirinden ayırması gerektiğine işaret etmektedir. Ona göre, insanları, gevşek yapılı doğa durumunun dışına çıkarak, tek siyasal topluma sokan şey herkesin birbiriyle bütünleşmek, bir bütün olarak hareket etmek ve böylece bir devlet olmak için yaptıkları anlaşmadır. Bu anlaşmanın çözülmesinin ve bitmesinin tek yolu ise ülkelerini fetheden yabancı bir gücün akınıdır. Böyle bir durumda, bir deprem ya da bir kasırga sonucunda bir evin ayakta kalması nasıl imkânsız bir hale gelirse, toplumun çözüldüğü yerde de hükümetin baki kalması da mümkün değildir.⁸⁰

Locke, hükümetlerin yukarıdaki gibi fetih yoluyla dıştan gelen bir güçle yıkılmasının yanı sıra içeriden de çözülebileceğini söylemektedir. Bu konuda birinci sıraya da yasama organının değişmesini koyar. Çünkü yasama, devlete biçim, yaşam ve birlik veren ruhtur. Dolayısıyla yasama parçalandığında ya da dağıldığında bunu sona erme ve ölüm izler. Hükümetin çözülmesine iç sebep olan ikinci yol olarak da otorite sahiplerinin (yasamanın, prensin ya da bunlardan herhangi birinin) insanların güvenine aykırı hareket ederek iktidarlarını kötüye kullanmaları durumunu gösterir. Ancak bu durum, yönetim biçimlerine göre değişiklikler gösterir. Diğer bir neden olarak ise yasama ya da yürütme güçlerinin, kendilerine verilen yetkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanma eğilimi göstermeleri ve yetkilere aykırı hareket etmeleridir. Bütün bu durumlarda hükümetin çözülmesi söz konusudur. Bunun gerçekleşmesi halinde halkın çözülen hükümetin yerine yeni bir hükümet kurma hakkı doğar.⁸¹

Locke sonuç olarak şunları söylemektedir: "*Her bireyin, topluma girerken verdiği iktidar, toplum devam ettiği sürece, asla bireylere geri*

⁷⁹ Atilla Yayla, *Liberalizm*, s. 202.

⁸⁰ Bkz. John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 177-178.

⁸¹ Bkz. John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 182-200.

dönemez; her zaman sadece toplulukta kalacaktır. Çünkü böyle olmazsa topluluk da devlet de olamaz ki bu temel anlaşmaya da aykırıdır. Dolayısıyla toplum, yaşamayı belli bir insanlar meclisine verdiği; yasamanın bu meclisteki insanlar ve onların halefleri tarafından devam ettirilmesini istediğinde; bu amaçla, bu insanlar meclisine haleflerini belirleme talimatı ve yetkisini verdiği; yasama bu hükümet devam ettiği sürece, asla halka geri dönemez: İnsanlar, yaşamaya, sonsuza dek sürmesi için iktidar sağlamış olmakla, siyasal iktidarlarını yaşamaya vermiş olurlar ve bu iktidarı geri alamazlar. Ancak insanlar yasama organlarının süresine sınır koşmuşlarsa ve bu egemen iktidarı bir kişiye ya da meclise sadece geçici olarak vermişlerse ya da otorite sahibi bu kişilerin başarısızlığı nedeniyle bu iktidar kaybedilmişse, yöneticilerin bu hakkı kaybetmeleri üzerine ya da belirlenen zamanın bitmesi üzerine, bu iktidar, topluma geri döner ve insanlar egemen gibi hareket etmek ve yaşamaya kendileri devam etmek ya da yeni bir hükümet biçimi oluşturmak ya da bu iktidarı, eski hükümet biçimi altında, iyi olduğunu düşündükleri yeni ellere vermek hakkına sahiptirler.”⁸²

Locke'un buradaki ifadeleri, demokratik kuralların hâkim olduğu sistemlerde belirlenen kurallar çerçevesinde sınırlı iktidar değişikliğinin yaşandığı günümüz örnekleriyle birebir örtüşmektedir.

SONUÇ

John Locke, modern dönemin en etkili siyasi filozoflarından biridir. İçinde doğduğu XVII. yüzyıl ile hayatının son dört yılını geçirdiği XVIII. yüzyılda düşünce bazında meydana gelen değişim ve dönüşümlere siyaset felsefesi bakımından damgasını vurmuş büyük filozofların başında gelmektedir. Onun siyaset felsefesinin özünü ise, ahlâkî ölçünün otoriteyi elinde tutan kurumla beraber hayatın her alanına uygulanması oluşturmaktaydı. Locke, otorite meselesine akılcı ve ahlâkî bir tutumla yaklaşmış, özgürlüğü olmazsa olmaz, temel bir prensip olarak ele almış, toplum sözleşmesinde devletten ziyade bireyi ve bireysel hakları önceleyen, her zaman geçerli, güçlü ve elle tutulur bir siyaset felsefesi formüle etmeye çalışmıştır.

Locke'un, özellikle siyasal iktidar anlayışından doğa ve savaş durumuna, bireysel haklardan özgürlüğe, mülkiyet anlayışından siyasal toplum ve hükümetin amaçlarına, kuvvetler ayrılığında hukukun hâkimiyetine, devletin sınırlandırılmasından hükümetin çözülmesine dair eserlerinde dile getirdiği görüşler, onun siyaset felsefesinin temel taşlarıdır. Bu temel taşlar, liberal düşünce sisteminin oluşmasına katkı yaptığı gibi siyaset ve devlet felsefesi, siyaset sosyolojisi, hukuk felsefesi vb. alanlarda

⁸² John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 200.

en çok tartışılan konular arasına girmiştir. Locke tarafından ilk defa sistematize edilen bu temel taşlar, çağdaşları ve takipçileri için de her zaman yol gösterici ve ufuk açıcı olmuştur.

Locke, İngilizlerin tipik karakteristik özelliklerini taşıyan bir düşünürdü. Felsefeden olduğu kadar pratik işlerden de büyük doyum sağladığı ve her iki alanda da beklenmedik ölçüde etkili olduğu bilinmektedir. İster kişisel ilişkilerinde isterse siyasette ya da felsefede tutarsızlıklara sürüklediğinde, sağduyudan hiç ayrılmamıştır. Locke, kendisine apaçık ve düpedüz doğru görünen ve basit olgular dediği şeyleri inkâr etmektense bu konuda tutarsızlığa düşmeyi seçmiştir.

Locke modern, batılı, burjuva sanayi medeniyetinin kurucularından birisi olmuştur. O, çeşitli toplum kesitlerinin hayata bakışlarını açıklayan, emellerini dile getiren ve fiillerini haklılaştıran ilk kuramcıydı. Onun düşüncesini bütünüyle modern yapan, Orta Çağ düşüncesinden ayrıldığı nokta olmuştur. Orta Çağ düşüncesi dini, hayali ve ruhaniydi. Tanrı, ahiret ve gayb âlemi düşünceleri egemendi. Buna karşılık Locke'un düşüncesi her zaman dünyevi, deneye dayalı ve sistemli kalmıştır. Locke, insanlara Tanrı'nın vermiş olduğu akli kullanmalarını öğütlemiştir.

Locke, bir taraftan eserleri ve düşünceleriyle hayata anlam katmaya çalışırken diğer taraftan da kendi muhalefetini oluşturmuştur. Ona yönelik akla gelen ilk muhalefet, Locke'un klasik liberal geleneğin dışına çıkarılma çabalarıdır. Ancak eksik, birbiriyle çelişen çaba ve yorumlar, onun klasik liberal geleneğin dışına çıkarılma ve liberal gelenekten ayrı düşünülmesi için yeterli olmamıştır.

Kısacası Locke, siyasal düşünce tarihinin en önemli filozoflarından birisi olarak bıraktığı eserleri, mücadelesi ve siyaset felsefesiyle kendisinden sonra gelen filozoflar için ayaklarını basıp, üzerinde yüksel(t)ebilecekleri sağlam bir temel bırakmıştır. Böylesine yönlü bir filozof olarak geride bıraktığı zengin miras, ölümünün üzerinden üç asırdan fazla zaman geçmesine rağmen, gerek takipçileri ve gerekse muhalifleri tarafından dün olduğu gibi bugün de çeşitli platformlarda tartışıldıkça ya da eleştirildikçe, John Locke isminin hafızalardaki yerini koruyacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

- AKIN, İlhan F., *Kamu Hukuku*, Beta Yay., İstanbul 1987.
- AKTAN, Coşkun Can, *Müdahaleci Devletten Sınırlı Devlete*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.
- BARRY, Norman P., *Modern Siyaset Teorisi*, Çev.: Mustafa Erdoğan-Yusuf Şahin, Liberte Yay., Ankara 2004.
- BOUILLON, Hardy, *John Locke*, çev.: Ali İbrahim Savaş, Liberte Yay., Ankara 1998.
- CRANSTON, Maurice, "John Locke ve Rızaya Dayalı Hükümet" *Siyasi Düşünce Tarihi*, David Thomson, Ed.: Serdar Taşçı, Metropol Yay., İstanbul 2002.
- CRANSTON, Maurice, *Batı Dünyasında Siyaset Felsefeleri*, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000.
- ÇETİN, Halis, "İktidar ve Meşruiyet", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003.
- ÇETİN, İsmail, *John Locke'ta Tanrı Anlayışı*, Vadi Yay., Ankara 1995.
- DUNN, John, "John Locke: Güvene Dayalı Siyaset", Çev.: Mehmet Turhan, *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, Der.: Brian Redhead, Ed.: Hikmet Özdemir, Alfa Yay., İstanbul 2001.
- LOCKE, John, *Hükümet Üzerine İki İnceleme*, Çev.: Fahri Bakırcı, Babil Yay., Ankara 2004.
- LOCKE, John, *Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme Sivil Toplumda Devlet*, Çev.: Serdar Taşçı - Hale Akman, Metropol Yay., İstanbul 2002.
- MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev.: Osman Akinhay – Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999.
- ÖZİPEK, Bekir Berat, "Devlet", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003.
- PETERS, Richard, "John Locke", *Batı Dünyasında Siyaset Felsefeleri*, Ed.: Maurice Cranston, Çev.: Nejat Muallimoğlu, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000.
- RAYNOUD, Philippe, "John Locke", Philippe Raynaud-Stephane Rials, Stephane, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çev.: Necmettin Kamil Sevil, İletişim Yay., İstanbul 2003.

- RAYNOUD, Philippe, "Liberalizm", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud-Stephane Rials, Çev.: Necmettin Kamil Sevil, İletişim Yay., İstanbul 2003.
- REDHEAD, Brian, *Siyasal Düşüncenin Temelleri*, Ed.: Hikmet Özdemir, Alfa Yay., İstanbul 2001.
- SPITZ, Jean Fabien, "Doğal Durum ve Toplum Sözleşmesi", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Philippe Raynaud-Stephane Rials, Çev.: İsmail Yerguz, İletişim Yay., İstanbul 2003.
- ŞENEL, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2004.
- THOMSON, David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, David Thomson, Ed.: Serdar Taşçı, Metropol Yay., İstanbul 2002.
- TUNÇAY, Mete, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi, Seçilmiş Yazılar –II- Yeni Çağ*, AÜSBF Yay., Ankara 1969.
- TÜRK, H. Bahadır, "İdeoloji", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003.
- TÜRKÖNE, Mümtaz'er, "Siyaset Nedir?", *Siyaset*, Ed.: Mümtaz'er Türköne, Lotus Yay., Ankara 2003.
- YAYLA, Atilla, *Demokrasiyi Koruma Kılavuzu*, Liberte Yay., Ankara 2001
- YAYLA, Atilla, *Liberalizm*, Liberte Yay., 4. baskı, Ankara 2002.
- YAYLA, Atilla, *Özgürlük Yolu Hayek'in Sosyal Teorisi*, Liberte Yay., 2.baskı, Ankara 2000.
- YAYLA, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yay., 2. baskı, Ankara 2002.
- YAYLA, Atilla, *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Liberte Yay., Ankara 2003.